

Н. ЛІНКА-ГЕППЕНЕР

(Київ)

КОПИЇВСЬКИЙ СКАРБ

20 вересня 1928 р. громадянин Неумиваний, агроном Дашівського району, Вінницької області, приніс до Київського музейного городка (на території колишньої Лаври) щось із десять арабських диргемів та кілька срібних прикрас. Він розповів, що це лише частина скарбу, який був знайдений недавно в селі Копіївці, Дашівського району, Вінницької області, на леваді селянина Парфена Балики під час оранки на зяб, на глибині близько 0,4 м у глиняному розбитому глечуку.

На пропозицію Музею, через кілька днів гр. Неумиваний приніс решту скарбу, монетну частину якого передано до відділу нумізматики, а речову — до відділу металу Музейного городка.

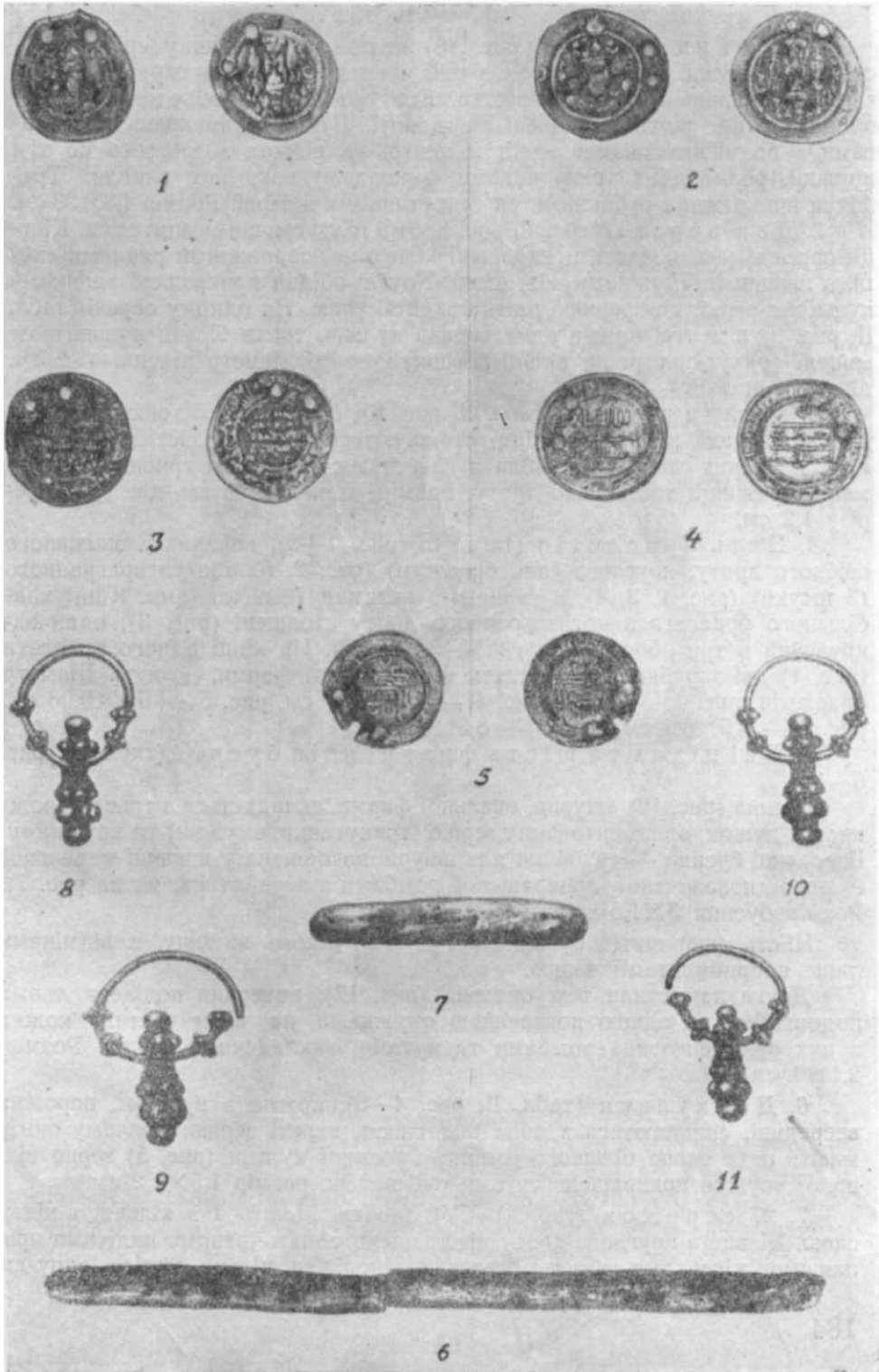
Скарб складався з 500 арабських диргемів, двох зливків срібла у формі паличок монетних гривень та 40 прикрас, виготовлених з срібла: лунниці, двох пернів, двох кульок (гудзиків?), 5 браслетів, шийної гривні, 2 цілих і 6 фрагментів намистин та 27 сережок. Усі речі зберігаються тепер у відділі „Київська Русь“ Державного республіканського історичного музею в Києві. Нижче ми подаємо попередній короткий опис скарбу.

I. Монети

1. Диргеми. Монетна частина скарбу складається з 500 диргемів, датованих 549—955 рр. (докладний опис та визначення диргемів складено в Державному Ермітажі в Ленінграді Фасмером). Переважна кількість монет (416) належить династії Саманідів і має дати 896—955 рр. н. е.; 108 диргемів пробиті невеликими дірочками, очевидно, для привішування чи, може, пришивання. 6 монет мають по одній дірочці, 96 по дві дірочки, 4 по три дірочки, 1 — шість і 1 — чотири дірочки.

Очевидно, що того часу диргеми вживали в Східній Європі здебільшого не як монетні одиниці, а як речі оздобу або зберігали як скарб. На табл. I подано зразки диргемів: Сасанідів—Хосроя I 549 р. та 567 р. (рис. 1—2), Саманідів — Ісмаїла, сина Ахмеда, карбований в Шаші 903 р. н. е. (рис. 3) та Нуха сина Насра, карбований в Самарканді 951 р. (рис. 4) та один зразок наслідування диргемам (рис. 5):

2. Срібні зливки (гривні). Зливки мають форму паличок. Один з них (табл. I, рис. 6), розламаний на дві частини, вага половинок 47,35 г та 35,98 г, довжина 9,5 та 6,7 см. Другий зливко (табл. I, рис 7) значно менший, його вага 29,77 г, довжина 5,1 см.

II. Прикраси

1. Лунниця (табл. II, рис. 10) являє собою гладку срібну пластинку у вигляді півмісяця. У верхній частині пластинка скручена у вигляді поздовжньої трубочки-вушка. Контури лунниці обведені гладким обідком, кінці якого закріплені на звороті. Лунницю прикрашено зигзагами з подвійних рядків зерні; в центрі та рідкоках збереглися по три кружки, розміщених трикутниками — слід кульок, що випали. Трубочка прикрашена рубчиками та трикутниками з зерні. Розмір $4,8 \times 23$ см.

2. Два персні (табл. II, рис. 8, 9) з півсферичними щитками. Кільця пернів пластинчасті, прикрашені кількома поздовжніми рядками скані, з гладкими смужками між ними. Круглі обідки прикрашені великими кульками зерні; півсферичні щитки вкриті зерню. На одному персні (табл. II, рис. 9) в центрі щитка одна велика кулька, трохи більші кульки розміщені трикутниками на кільці перся. Розмір: діаметр кілець — 2 см, діаметр щитків — 1,8 см.

3. Шийна гривня (табл. II, рис. 6), сплетена з 5 тонких срібних дротин, кругла в перерізі; кінці стоншуються і мають застібки з гладких склепаних листочків срібла з гачечками; всередині гривні — фрагмент стрижня з товстішого дроту. Розмір: довжина 54 см, діаметр перерізу 1,2 см.

4. П'ять браслетів (табл. III, рис. 1—5), кованих з масивного срібного дроту, круглого (два браслети) (рис. 2, 5) або чотиригранного (3 штуки) (рис. 1, 3, 4), в перерізі з незамкнутими кінцями. Кінці найбільшого браслета з чотиригранного дроту стоншені (рис. 3), один закручений в три обороти, другий — вигнутий. На кінці одного браслета (рис. 1) дві зарубки. Всі браслети неправильної форми, погнуті. Діаметр браслетів: рис. 4 — 7,5 см, рис. 1 — $7,2 \times 0,07$ см, рис. 5 — $6,8 \times 0,06$ см, рис. 2 — $6,5 \times 6,1$ см, рис. 3 — $8,5 \times 0,8$ см.

5. Дві цілих та шість фрагментів бусин (табл. III, рис. 6—13).

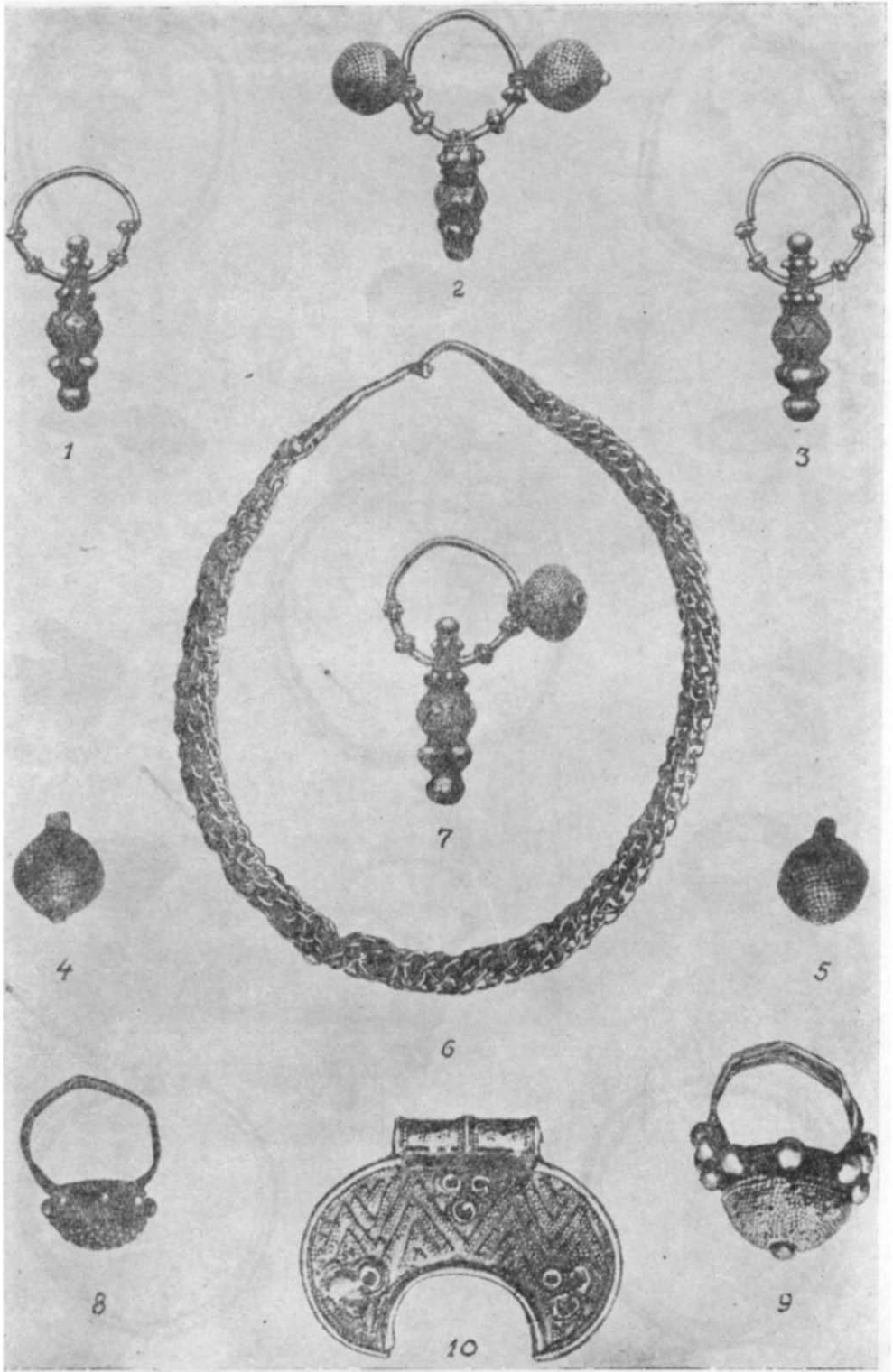
Бусина (рис. 13) ажурна, овальної форми, складається з трьох порожнистих дужок, орнаментованих зерню (трикутники, смужки) та кружками. Всередині бусини — трубочка для шнура, потовщена у вигляді маленької бусинки, позолоченої, прикрашеної ромбами з зерні (така, як на рис. 7). Розмір бусини $3 \times 1,5$ см.

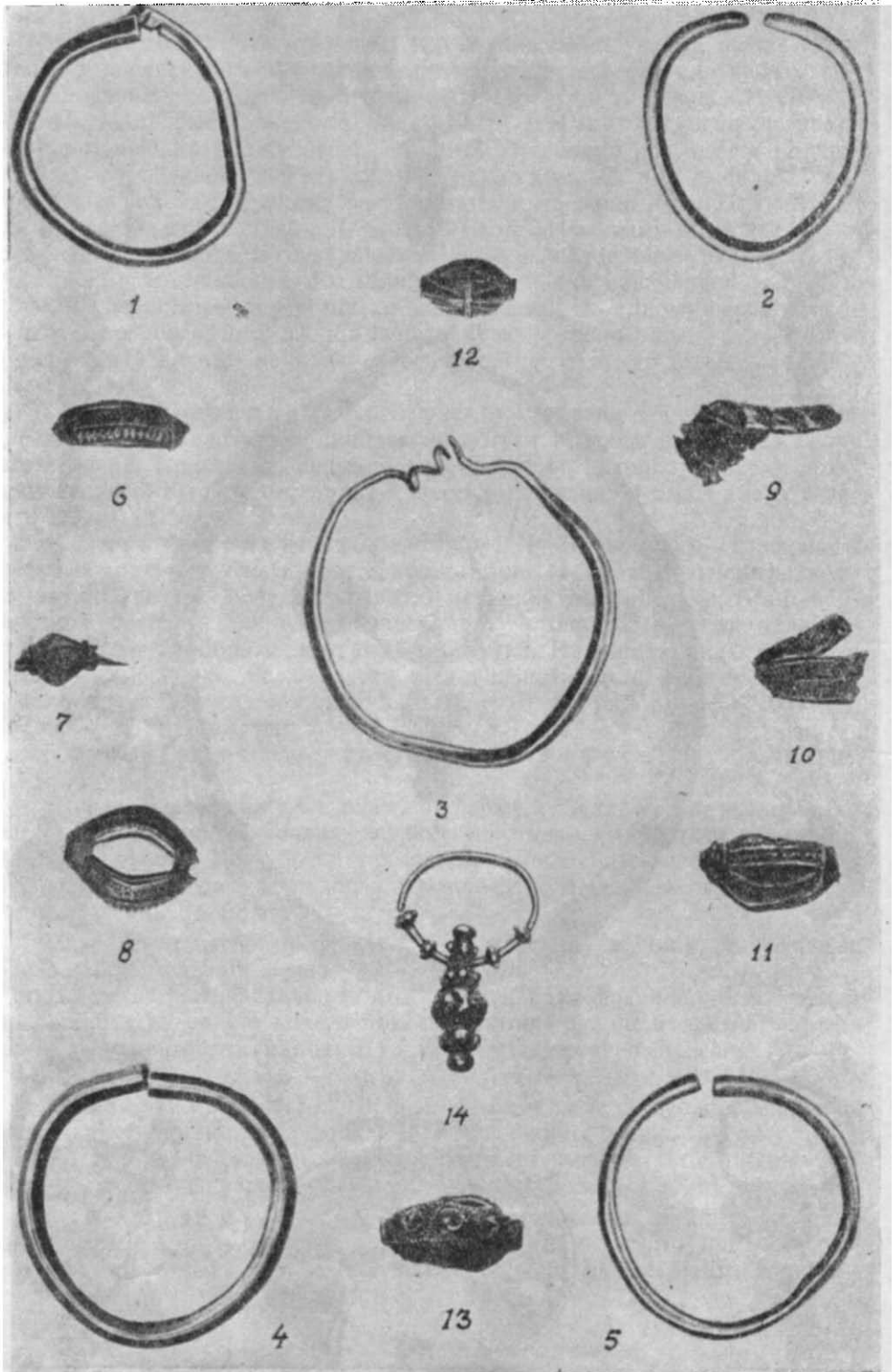
Шість фрагментів бусин (рис. 6—11) такого ж типу, з відміними лише в орнаментатії зерню.

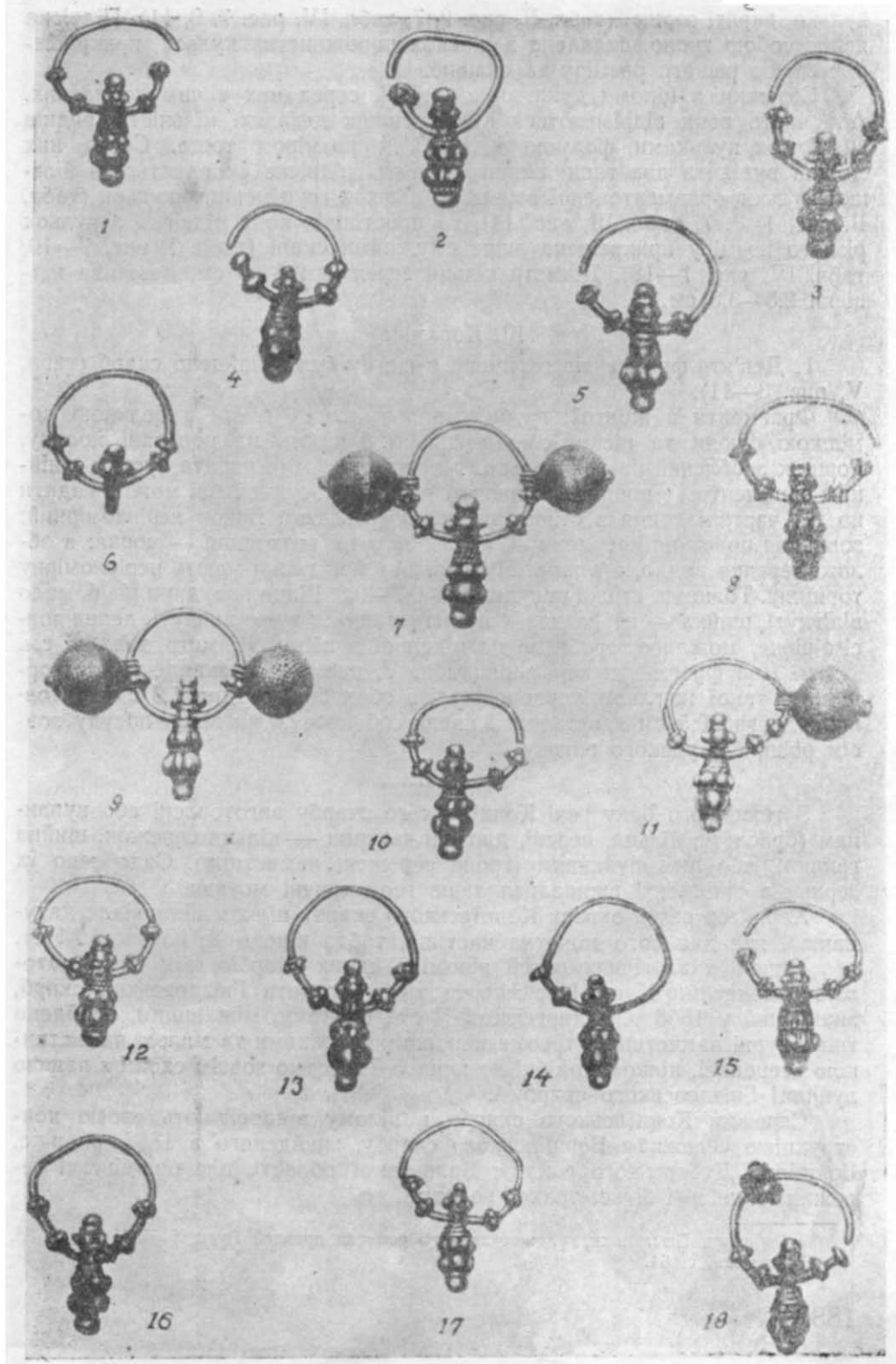
Друга намистина теж овальна (рис. 12); поверхня поділена двома поздовжніми та одною поперечною смужками на вісім частин; кожна з них орнаментована ромбами та кутами, викладеними зерню. Розмір: $2,1 \times 1$ см.

6. Дві кульки (табл. II, рис. 4—5), кожна з вушком, порожня всередині, складаються з двох половинок, вкриті зерню, причому знизу мають одне зерно більшого розміру [у одній кульки (рис. 5) зерно відпало]; вушко прикрашене трьома рубчиками, розмір $1,5 \times 1,2$ см.

7. 27 сережок (табл. I—IV), що складаються з кільця з підвіскою. Кільце з круглого дроту прикрашено одним-чотирма надітими припаяними кілечками, вкритими зерню. Іноді на кільце надіто одну-дві

кульки, вкриті зерню (табл. II, рис. 2, 7, табл. IV, рис. 7, 9, 11). Підвіска являє собою гроно, складене з кількох порожнистих кульок, прикрашених зерню різного розміру та сканню.

Сережки в цілому дуже одноманітні, серед них є чимало парних. Але часто вони відрізняються в найменших деталях: кількістю рядків скані між кульками, формою кульок, їх розміром тощо. Серед них можна виділити два типи: пишніший, коли підвіска складається з більшої кульки, орнаментованої зерню, та кількох груп менших кульок (табл. II, рис. 1, 3, 7, табл. III, рис. 14), та простіший, коли підвіска з кульок різного розміру прикрашена лише смужками скані (табл. I, рис. 7—10, табл. IV, рис. 1—18). Діаметр кільця сережок 2,4—3 см, довжина підвіски 2,5—3,3 см.

III. Кераміка

1. Дев'ять фрагментів горщика, в якому було знайдено скарб (табл. V, рис. 3—11).

Фрагменти з жовтої, грубої маловимішаної глини з великою домішкою слюди та піску; слюда сильно блищить на поверхні посуду. Горщик зроблений на гончарському крузі; поверхня вкрита густим лінійним орнаментом з шийки до нижньої частини посудини (як можна гадати по тій частині денця з стінками, яка збереглась). Випал нерівномірний; зовнішня поверхня посудини — червоножовта, внутрішня — чорна; в об'ємі черепка видно, що жовтий і чорний шари глини мають нерівномірну товщину. Товщина стінки посудини — 0,7—0,8. Вінця посудини рівні, мало відігнуті, шийка — невизначна, боки посудини не дуже випнуті, денце зовсім рівне, можливо, зроблене на підсищі з піску. Діаметр дна 8,6 см.

2. Два фрагменти кераміки (табл. V, рис. 1—2), знайдені біля горщика з такої ж глини, червоножовті з обох боків. Один 1,3 см завтовшки; другий 0,5 см завтовшки і являє собою край чи вінця посуду зовсім рівні, без усякого вигину.

З технічного боку речі Копіївського скарбу виготовлені або куванням (браслети, кільця, персні, дротяні частини — кільця сережок, шийна гривня), або штампуванням (гроно сережок, намистини). Оздоблено їх зерню; в орнаменті вживалися лише геометричні мотиви.

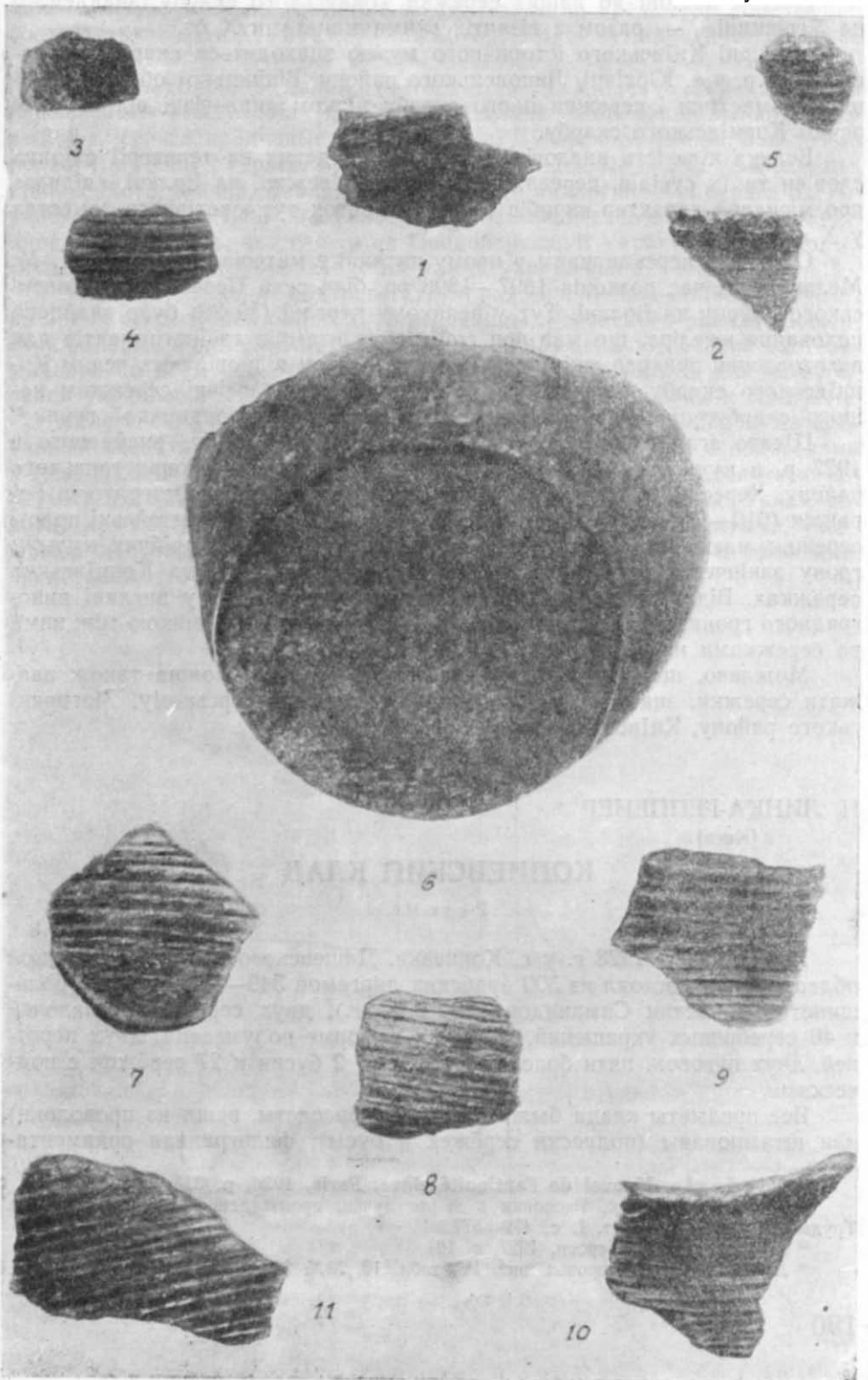
Характер речей окраси Копіївського скарбу цілком відповідає датуванню, яке дає його монетна частина, тобто кінець X, початок XI ст.

Багато аналогічних речей відомі з інших скарбів, так само датованих монетами X ст. Насамперед треба згадати Гніздовський скарб, знайдений у 1868 р. з диргемами X ст., в якому, між іншим, знайдено три ажурні намистини з трьома порожніми дужками та малою намистинкою всередині, цілком подібні до наших. Так само зовсім схожі з нашою лунницею Гніздовського скарбу¹.

Сережки Копіївського скарбу в цілому відповідають своєю конструкцією сережкам Борщівського скарбу, знайденого в 1883 р. в с. Борщівці, Дубенського району, Волинської області, але борщівські сережки пишніші і більш тонкої роботи².

¹ Гушчин, Памятники художественного ремесла древней Руси X—XIII вв., с. 53.

² Там же, с. 64.

Цілком подібні до наших сережки Токайського скарбу, знайденого на Угорщині³, — разом з візантійськими монетами X ст.

У збірці Київського історичного музею знаходиться скарб, знайдений 1864 р. у с. Юрківці, Липовецького району, Вінницької області. Лунниці, намистини і сережки цього скарбу цілком аналогічні відповідним речам Копіївського скарбу.

Велика кількість аналогічних речей, знайдених на території східних слов'ян та їх сусідів, переважно на Правобережжі, на Волині, свідчать про місцевий характер виробів та про розвиток тут ювелірного ремесла у X ст.

Особливо переконливим у цьому питанні є матеріал, здобутий К. М. Мельник під час розкопів 1897—1898 рр. біля села Пересопниці, Ровенського району на Волині. Тут у великому кургані (№ 29) було знайдено поховання ювеліра, що мав при собі набір штампів та інструментів для виготовлення прикрас, які своєю формою цілком відповідають речам Копіївського скарбу. Чотири сережки, повністю аналогічні сережкам нашого скарбу, знайдені також у похованнях Пересопницької групи⁴.

Цікаво згадати тут сережки Келегейського скарбу, знайденого в 1927 р. в кучугурах біля села Келегейські хутори, Голопристанського району, Херсонської області. Скарб датований солідами імператорів Гераклія (610—641 рр.) і Костянтина III (641—668 рр.). Келегейські золоті сережки мають підвіску у вигляді трикутної грони з дрібних кульок; грону закінчено групою більших кульок, так само, як на Копіївських сережках. Відомий тип античних сережок з підвіскою у вигляді виноградного грона. Келегейські сережки є наче проміжною ланкою між ними та сережками нашого скарбу⁵.

Можливо, що прототипом копіївських сережок можна також вважати сережки, знайдені при розкопах у селі Пастирському, Чигиринського району, Київської області⁶.

Н. ЛИНКА-ГЕППЕНЕР

(Київ)

КОПИЕВСКИЙ КЛАД

Резюме

Найденный в 1928 г. у с. Копиевки, Дашевского района, Винницкой области, клад состоял из 500 арабских диргемов 549—955 гг. н. э. (большинство династии Саманидов 896—955 гг.), двух серебряных палочек и 40 серебряных украшений, подвески в форме полумесяца, двух перстней, двух пуговиц, пяти браслетов, гривны, 2 бусин и 27 серёжек с подвесками.

Все предметы клада были выкованы (браслеты, вещи из проволоки) или штампованы (подвески серёжек и бусы); филигранная орнамента-

³ Niederle, Manuel de l'antiquité slave, Paris, 1926, p. 318.

⁴ Е. Н. Мельник, Раскопки в земле лучан, произведенные в 1897—1898 гг. Труды XI АС в Киеве, т. I, с. 479—577.

⁵ Літопис Музею, Херсон, 1927, с. 16.

⁶ Древности Приднепровья, вып. IV, табл. 13, №№ 365/366, 369/370.

ция — исключительно геометрическая. Характер предметов совершенно соответствует дате X, началу XI ст., которую даёт нумизматическая часть клада.

Среди находок, сделанных на территории СССР, есть много аналогий Копиевскому кладу: клад из Гнездова, Смоленской области, найденный в 1868 г.: серьги, найденные в д. Борщёвка, Дубенского района, Волынской области в 1883 г.; серьги, бусы, подвески, найденные около д. Юрковцы, Липовецкого района, Винницкой обл., среди аналогий — и серьги из Токайского клада в Венгрии. Такое большое количество параллелей позволяет предполагать, что где-то на Правобережной Украине (вероятно, на Волыни) был центр производства таких украшений.

Это предположение подтверждает и находка Мельник в 1897—1898 гг. во время её раскопок около д. Пересопницы, Ровенского района, Волынской области; в одной из могил (29) было обнаружено погребение мастера-ювелира со всем ассортиментом инструментов и штампов для изготовления украшений, совершенно соответствующих найденным к Копиевке.

Келегейский клад Херсонской области, найденный в 1927 г. и датированный византийскими монетами VII ст., содержит серьги с подвесками в виде грозди винограда, заканчивающейся несколькими маленькими золотыми шариками, именно такими, как в копиевских серьгах. Таким образом келегейские серьги имеют сходство и с античными серьгами, украшенными гроздью винограда, и с серьгами нашего клада, и возможно, представляют промежуточное звено между ними.
